

Entrevista a Michael Apple

PARTE II- O papel da educación galega nun contexto global

É martes, 29 de maio e estou na Universidade de Wisconsin-Madison, co Dr. Michael Apple, unha das grandes figuras internacionais na área da teoría educativa. O Dr. Apple acaba de someterse a unha operación cirúrxica e está aínda a se recuperar, polo que lle quero agradecer de corazón termos concedido esta primeira entrevista para a Revista Galega de Educación, especialmente nun día coma hoxe.

* * * * *

Moitas das preguntas sobre as que imos conversar nesta ocasión versarán sobre os contextos español e galego, cos que sei que está familiarizado. Xa que logo, podería comentarnos como comezou a súa relación, xa duradeira, co noso país?

En primeiro lugar, é importante sinalar que proveño dunha familia moi comprometida en temas políticos. Na miña familia, a loita contra o fascismo é un elemento absolutamente central á nosa identidade e aos tipos de política en que estamos inmersos. Teño familiares que loitaron no Batallón Abraham Lincoln e nas Brigadas Internacionais nos anos trinta en España. Un deses familiares resultou ferido na Batalla de Madrid. Polo tanto, para min viaxar a España forma parte dunha peregrinación familiar moi presente na miña educación desde que tiña dous anos. Escoitei moitas historias sobre as loitas contra Franco, sobre as loitas contra o fascismo, nas que a guerra española era vista como un evento crucial para o futuro do fascismo no mundo enteiro. Sinto a obriga de relatar aquí unha breve anécdota a este respecto. Estaba eu camiñando cun bo amigo por Madrid nos anos oitenta cando, ao pasar por unha determinada zona, reparei nunha placa que identificaba aquela parte da cidade. Nese momento, iluminóuseme unha lámpada na cabeza; decateime de que se trataba do lugar en que anos atrás se desenvolvera unha batalla, a mesma batalla en que un dos meus familiares resultou ferido. Foi unha experiencia inesquecible. Máis tarde, de cara á media noite (como é costume en España), fomos a un restaurante e alí o meu amigo contou a historia do meu familiar. Todo o mundo se puxo en pé e cantou unha canción, que eu tamén coñecía. Tratábase da Internacional.

En efecto, España forma parte da miña tradición familiar non só a raíz da sensibilidade histórica adquirida ao ter medrado no seo da miña familia, senón que a dita historia cobra nova vida cada vez que viaxo a España, cando vexo cousas que me lembran o profundo compromiso da miña familia e o meu propio compromiso con seguir a loita.

Apreciou vostede moitos cambios entre a primeira vez que viaxou a España e a última?

Moitos. Obviamente, a maior parte de España experimentou unha intensa “des-franquización”, aínda que non todo o país. Con ocasión do Congreso Internacional de Didáctica celebrado en 1993 na cidade da Coruña⁴⁷ no que participei, e na visita xerada a Ferrol mostráronme a casa familiar de Franco. Alá, puiden observar flores e estampas, as cales indican que el é aínda lembrado con nostalgia por certas persoas. Ademais, nunha viaxe posterior a Madrid, leváronme a un forte en que se librou unha das batallas máis importantes da guerra civil: o Alcázar de Toledo. Alí, había un enorme retrato de “El Jefe”⁴⁸ (descúlpeme a expresión) rodeado por metralladoras de canón longo formando unha coroa. Claramente, incluso dez ou quince anos despois de que Franco xa non estivese no poder, e mentres grandes cambios estaban transformando o país, aínda había —non sei moi ben como chamalo— afecto, medo, apoio..., todas esas complexas emocións que tenden a acompañar o populismo de dereitas e mais a idea dun “Estado forte, relixión forte e familia forte”.

Polo tanto, cada vez que viaxo a España, vexo dúas tendencias en xogo. Unha é a perda de poder por parte dunha particular alianza política, cultural e económica que considero extremadamente perigosa. Ao mesmo tempo, tamén

⁴⁷ Dito Congreso que reuniu na cidade importantes personalidades internacionais neste campo, coa coordinación do profesor Jurjo Torres Santomé, quedou plasmado nunhas amplas Actas: *Volver a pensar la educación. Política, Educación y Sociedad (Congreso Internacional de Didáctica)*. Madrid: Morata, 1995.

⁴⁸ O Dr. Apple pronunciou esta expresión en castelán.

Entrevista a Michael Apple

observo un renacer dela. A situación política actual, que xamais crin posible mentres eu vivise, apunta ao feito de que tales tensións aínda existen. A crise económica saca a relucir tanto o mellor como o peor da xente, e estamos a ver unha vez máis un traballo inmensamente creativo por parte da dereita tratando de acusar a esquerda de todo tipo de problemas, como son os movementos seculares. Pensa, por exemplo, en que o Opus Dei acumula un grande poder en educación, así como tamén na igrexa, a raíz non só de impulsos españois, senón tamén procedentes do Vaticano. Todo isto prodúcese simultaneamente. É por iso que, por unha banda, quero permanecer optimista con respecto a España, dada a longa historia da súa democracia e as loitas que se desenvolveron por e sobre ela —hai unha razón pola cal a miña familia loitou alá—. Ao mesmo tempo, podemos observar o rexurdimento de forzas de dereitas. Esta é a historia de España, que así mesmo é a historia da maior parte dos Estados.

A maioría dos seus libros foron traducidos ao castelán nos anos noventa, e desde aquela vostede viaxou a miúdo a España. Que opina sobre a tradución e difusión das súas obras entre a comunidade educativa española?

Unha das cousas que máis valoro sobre a historia de España e a súa esquerda intelectual é a habilidade deste grupo para criticarse a si mesmo. Hai tendencias stalinistas que teñen unha historia ben longa en España, así como tamén en Francia, en Inglaterra e nos Estados Unidos. Repito, eu proveño dunha familia formada por unha nai comunista e un pai socialista. Eu sabía que, ás veces, os meus pais non se falarían, entre outras cousas, porque as súas familias estaban politicamente enfrontadas. Penso que xa lle contei a broma máis famosa do meu avó, que era: “Cando a esquerda se sitúa en formación de fusilamento, colócase facendo unha roda. Imos acabar matándonos uns a outros!” España ten unha longa historia disto, igual ca moitos outros lugares. Non creo que España sexa diferente neste sentido, aínda que si é certo que alá tal tendencia se manifesta de xeito particularmente intenso. Creo que fun o suficientemente afortunado como para escribir libros nun tempo en que a esquerda estaba renecendo, cando estaba sendo autocrítica, cando se estaba “desestalinizando”; cando cuestións como a raza⁴⁹ e o xénero se volveron máis prevacentes, e tamén cando as loitas culturais, no sentido gramsciano⁵⁰ deste termo, estaban gañando pulo. Creo que unha das cousas que pasou foi que os meus libros saíron do prelo no momento exacto, nunha época de anti-esencialismo e anti-reducionismo cun forte elemento de economía política, e na que ao mesmo tempo se entendía que as loitas sobre o que se considera ‘sentido común’ son absolutamente centrais —todas estas eran tendencias cruciais—.

Unha das esferas en que se produce a creación do sentido común é o eido da educación e as loitas arredor dela —non simplemente o sistema educativo, mais a educación en xeral—. Reparar nisto aumentou o meu respecto cara aos movementos insurxentes de base e cara aos movementos intelectuais que teñen unha longa historia en España, nos que a retórica é: “Debemos permanecer fortes ante os ataques da dereita, mais tamén debemos ampliar os tipos de causas coas que estamos comprometidos”. Podemos ver isto na actualidade, por exemplo, nunha parte da esquerda, a cal se está a volver ultra-nacionalista⁵¹ e anti-inmigración, o cal creo que é ben ben perigoso. Tal tendencia pode verse en Francia e en Inglaterra. Acabo de regresar de Israel e de Palestina e, sen dúbida, é posible tamén ver isto nas noticias israelís sobre os ataques a inmigrantes de cor negra⁵² procedentes de África a mans de xente que non é soamente de dereitas. Os sentimentos anti-inmigración traspasan fronteiras políticas.

Polo tanto, unha das cousas que me preocupa sobre a esquerda en España é se será quen de manter a súa habilidade para ser reflexiva, a súa habilidade para aguantar o empaque das correntes de dereitas, a súa habilidade para ser flexible cando debe selo. Mais tamén creo que hai unha corrente na esquerda que está xenuinamente preocupada

49 Enténdase este termo dende un punto de vista puramente sociocultural e histórico, en ningún caso psicobiolóxico (Nota da Tradutora).

50 O Prof. Apple está a referirse a Antonio Gramsci, o escritor, lingüista e grande intelectual italiano, que foi secretario xeral do *Partito Comunista Italiano* (PCI), enfrontado a Mussolini, que o encadeou e deixou morrer na cadea. Antonio Gramsci segue a ser hoxe considerado polas súas análises políticas e culturais, así como tamén por ter acuñado o concepto ‘hexemonía cultural’, para referirse aos mecanismos de mantemento do Estado como poder de clase nas sociedades capitalistas (N. da T.)

51 O entrevistado está a referirse ao apoio de modelos centralistas nos que as grandes decisións son tomadas por un grupo reducido de persoas que ocupan posicións de poder no sistema (N. da T.)

52 Unha vez máis, enténdase esta expresión dende un punto de vista sociocultural e histórico (N. da T.)

Entrevista a Michael Apple

con estas tendencias de que falo: reduccionismo, esencialismo dentro da propia esquerda etc. Esta corrente usou a miña obra en múltiples formas para facerse preguntas non só sobre a dereita, senón tamén sobre algunhas das tendencias manifestadas pola propia esquerda. Non pertenzo á igrexa, así que non lle teño medo ás herexías; pola contra, teño un proxecto político ben definido. Xa que logo, creo que as cuestións que propoño para España e en España son útiles. A poboación española, os intelectuais e os activistas políticos, homes como mulleres, téñenme ensinado que partes do meu traballo están ben, e cales outras precisan ser corrixidas á luz das experiencias españolas. Mais, a medida que medro e vou comprendendo cada vez máis as sutilezas das experiencias españolas —e aquí o plural é importante: *experiencias*— tamén espero ter contribuído aos movementos políticos, culturais e económicos en España. Así mesmo, tamén espero ter contribuído a cuestionar aquilo que estes movementos moitas veces dan por sentado.

Cre que os seus libros contribuíron a establecer un sistema educativo democrático en España, dado que ambos apareceron a principios dos anos noventa?

Así é. Por exemplo, o libro no que Jim Beane e mais eu actuamos como secretarios críticos, *Democratic Schools*⁵³, tivo unha grande influencia en certos ámbitos como o Proyecto Atlántida de Madrid,⁵⁴ ou as escolas democráticas xestionadas por movementos comunitarios preto de Barcelona. Está claro que estes tipos de iniciativas axudaron a mobilizar e proporcionar modelos para o traballo que está sendo actualmente desenvolvido en termos de educación democrática crítica. O feito de que eu estea tan estreitamente vinculado con CREA [Centro Especial en Teorías e Prácticas Superadoras de Desigualdades] na Universitat de Barcelona⁵⁵ evidencia que, cando acudo alá, se produce traballo en ambas as direccións. O mesmo acontece en Madrid, a onde acudo chamado non só por grupos de académicos, senón tamén por grupos formados por activistas culturais e educativos para falar sobre escolas democráticas e mobilizacións arredor desa temática.

Dende logo, aínda que debemos criticar o neoliberalismo e as súas tendencias destrutivas, non me contenta o feito de críticoalo por que si. Por dúas razóns. A primeira é que non creo que se trate simplemente de neoliberalismo, senón dunha alianza maior da que falo en máis detalle en *Educating the "Right" Way*⁵⁶. Non creo que se poida entender España simplemente pensando en neoliberalismo. Os grupos conservadores culturais e os movementos relixiosos ocupan un lugar central nos debates e tensións que existen en España; e o crecemento das clases medias é absolutamente central aos modos en que o Estado operou, para ben ou para mal, neste país. Por iso, non me contenta o feito de centrar toda a atención no neoliberalismo. Mais tampouco estou satisfeito por outras razóns. No meu último libro, *Can Education Change Society?*⁵⁷, argumento que unha das tarefas dos activistas académicos críticos —e estas tres palabras deben ir xuntas; en efecto, non me considero un investigador "neutral"— consiste en actuar como secretarios críticos de movementos sociais que hoxe en día están a marcar a diferenza. Traballo como *Democratic Schools* representan a miña forma de pór isto en práctica; quero poder dicir a outras persoas: "Este é o aspecto que ten a democracia". Ao meu entender, o feito de que *Democratic Schools* obtivese unha grande difusión e de que me chamen para dar charlas dende grupos que non só pertencen ao ámbito universitario evidencia non só o meu propio compromiso, senón tamén o compromiso de moitas outras persoas en España que abrazan a dobre tarefa de seren a un tempo investigadores ou investigadoras e activistas. O papel de intelectual público, no que a palabra público é tan importante como a palabra *intelectual*, vólvese crucial.

Non creo que puidese vivir se non desenvolvese ambos roles, e hai xente en España que sente exactamente o mesmo.

53 Apple, M.W. e Beane, J.A. (2007). *Democratic Schools: Lessons in Powerful Education* (2a Ed.). Portsmouth, NH: Heinemann. [Traducido ao castelán como: Apple, M.W. e Beane, J.A. (1997). *Escuelas democráticas*. Madrid: Morata.]

54 Para máis información sobre o Proyecto Atlántida visite: <http://www.proyectoatlantida.net/>

55 Para máis información sobre CREA visite: <http://creaub.info/es/>

56 Apple, M.W. (2006). *Educating the "Right" Way: Markets, Standards, God, and Inequality* (2nd Ed.). New York, NY: Routledge. [Traducido ao castelán como: Apple, M.W. (2002). *Educar "como Dios manda": Mercados, niveles, relixión y desigualdad*. Barcelona: Paidós Ibérica.]

57 Apple, M.W. (2013). *Can Education Change Society?* (2013). New York, NY: Routledge.

Entrevista a Michael Apple

Como vostede seguramente saberá, o actual goberno español propuxo reducir a etapa de educación secundaria nun ano co fin de comezar a orientar antes ao alumnado cara ao terreo 'vocacional' ou ben en dirección a carreiras universitarias. De acordo co discurso oficial, esta medida axudará a atender mellor as capacidades, necesidades e actitudes do alumnado e tamén a reducir as altas taxas de abandono escolar. Cre que esta é unha boa razón para adoptar tal medida, ou habería que considerar á súa vez certas cuestións económicas e de mercado?

Creo que está no certo nos dous casos. Mais, permítame explicarme. Nancy Fraser, no seu libro titulado *Unruly Practices*⁵⁸, fala sobre as políticas e os discursos de necesidades, dúas ideas que se integran con algúns dos meus razoamentos en *Educating the "Right" Way* e mais en *Can Education Change Society?*; este último é un libro que aínda non está traducido ao castelán. O razoamento de Fraser di algo así como que os grupos dominantes préstalles moita atención ás voces insurxentes que proveñen de instancias inferiores. Dado que os subalternos sempre falan, a cuestión é: Hai alguén escoitando? E a tarefa dos grupos dominantes consiste en apropiarse desa linguaxe, transformar os seus significados e daren respostas a través de reformas tan seguras como poidan para non poñeren en perigo o seu liderado hexemónico. Un dos argumentos que expoño en *Educating the "Right" Way* é que os grupos dominantes utilizan elementos de bo sentido común que a xente xa ten; en ningún caso botan man de elementos de mal sentido. A miña interpretación deste fenómeno é fundamentalmente gramsciana: penso que a falsa conciencia non existe. Polo contrario, a xente ten unha conciencia contraditoria e é quen de interpretar o que está a acontecer nas súas vidas cotiás, cando menos parcialmente.

Non cabe dúbida de que España ten unha taxa de desemprego increíblemente elevada, así como tamén de abandono escolar. Isto é trágico. España está a sufrir unha crise educativa e a tarefa dos progresistas *non* consiste simplemente en defender a educación tal e como está na actualidade. Iso sería un erro. Acabaría por espantar a xente. Mais non me interprete mal. Dicir isto é diferente a dicir que non deberíamos defender a autonomía e os dereitos dos e das docentes. A dereita está furiosa coa educación porque se conseguiron vitorias. É significativo que lembremos isto. Unha parte demasiado importante da esquerda ten actuado historicamente de xeito reduccionista cando di que as escolas son simples axentes de estratificación social. Iso é só parcialmente correcto. Por que ía estar a dereita tan anxada coas escolas se estas simplemente se limitasen a reproducir o que a dereita quere? Debemos tomar seriamente o noso inimigo. Debemos ser cautelosos para non darlles a estes grupos o que aínda non gañaron. Xa que logo, o que a dereita fai é escoitar as queixas, apropiarse dos problemas e empregar tales problemas para cementar a súa propia estratexia de xerar consentimento. Parte da súa tarefa consiste en apropiarse de palabras cargadas de economía sentimental; palabras como: democracia, cidadanía, xustiza, responsabilidade, relevancia, dar á infancia o que necesita. Non podo imaxinar ningún pai ou nai *non* querendo que os seus fillos teñan unha educación que é útil. A cuestión é: Que se considera útil? E quen determina iso?

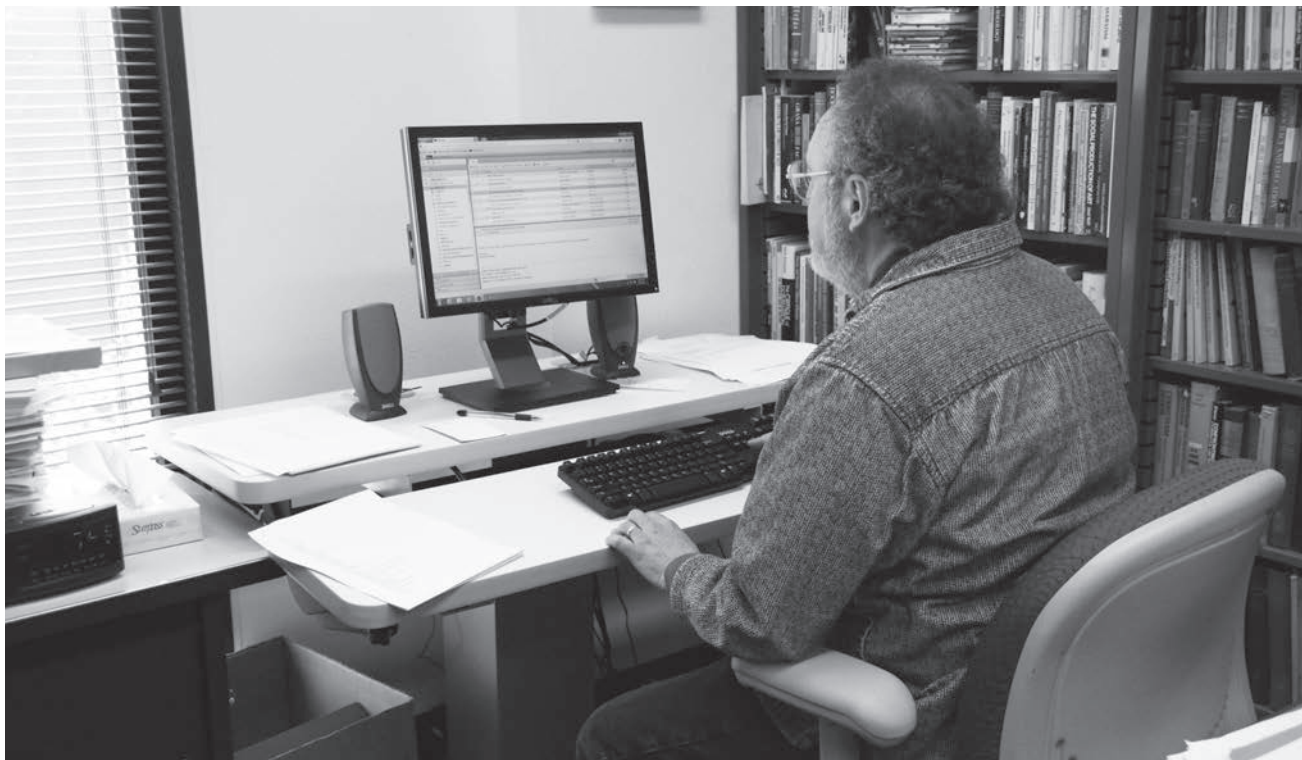
A dereita actual é moi intelixente, e creo que facemos un fraco favor ás complexidades que caracterizan as ideoloxías non entendendo que, desafortunadamente, temos moito que aprender da dereita. Precisamos decatarnos de que a dereita é moi gramsciana, que os seus simpatizantes saben ben como apelaren ao sentido común. Escoitaron coidadosamente as queixas actuais sobre alto desemprego, escolas que non proporcionan nada de interese ao seu alumnado etc., e empregaron estas cuestións para formar unha alianza que incorpora algúns membros da clase traballadora e algúns outros membros das clases medias —de novo, unha estratexia gramsciana— para xerar consentimento. Fixérono moi ben e esta é unha das razóns polas que en moitos dos meus libros argumento que a esquerda precisa escoitar moi atentamente o que fixo a dereita. Os seus membros son xenios. Son tramposos, manipuladores e están moi ben financiados. Moito mellor que a esquerda. Ademais son ben listos; entenden de Gramsci.

Dende un punto de vista empírico, que é o que sabemos? En cada unha das nacións do mundo nas que se restituíu a segregación do alumnado de acordo con algunha característica específica (as súas capacidades, os seus intereses futuros etc.) comprobouse que tal medida axuda a uns poucos estudantes da clase traballadora e marxina moitos

⁵⁸ Fraser, N. (1989). *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Entrevista a Michael Apple

outros. Non hai evidencia ningunha que apoie as actuais declaracións da dereita de que esta vez todo vai ser diferente. Un bo exemplo serían os Estados Unidos con *No Child Left Behind*⁵⁹, unha lei á que o Estado español está recorrendo nestes momentos. A lóxica desta lei é: “Non podemos deixar que o Estado oculte os seus “fracasos”. Ademais, usaremos os datos sobre tales “fracasos” para reorganizar as escolas en atención ás necesidades do alumnado. Penalizaremos os/as docentes e tamén as escolas pouco eficientes: pecharémolas, traspasarémolas ás autoridades relixiosas ou ben a entidades privadas”. Isto forma parte da axenda do Estado español en moitos sentidos. É basicamente a axenda neoliberal. Nos Estados Unidos está predito que, para o ano 2014, dous terzos destas escolas estatais⁶⁰ sexan etiquetadas como “fracasos”—o cal non deixa de ser moi interesante— baixo o argumento de que estamos “axudando ao alumnado”. Penalizaremos aquelas escolas que non estean respondendo ás necesidades do alumnado, e tales necesidades serán medidas a través de resultados obtidos en probas estandarizadas, cuxas cualificacións de corte están a ser constantemente elevadas. Isto é exactamente o que se está a propoñer e a levar a cabo por toda Europa, e certamente tamén en España, a medida que as probas estandarizadas cobran cada vez máis relevancia. É como un espello que podemos soste ante nós e dicir: “Isto reflicte exactamente o que está a acontecer ao redor do mundo enteiro”. Tal razoamento é mortal. Tal e como sinalei en *Educating the “Right” Way*, os datos que existen son concluíntes sobre o que vai acontecer. Debemos entender, non obstante, por que a xente se deixou convencer.

Non hai dúbida de que as escolas están estratificando nestes momentos, incluso a pesar de todas as vitorias gañadas polos docentes, por grupos de inmigrantes, polas mulleres e por nenos e as nenas con discapacidades diagnosticadas. O Estado viuse obrigado a responder a esta circunstancia, malia que hoxe en día é caro responder, en grande medida a causa da crise económica creada polos grupos dominantes e logo usada polas elites neoliberais como parte da súa estratexia para eludiren responsabilidades públicas en materia de necesidades sociais básicas. Para estes grupos conservadores, a tarefa consiste basicamente en recortar orzamentos, clasificar e seleccionar persoas e deixar claro que determinadas materias —Artes Plásticas, Música, Literatura— non son importantes, porque ao pare-

59 [Que ningún neno/a quede atrás]H.R. 1--107th Congress: No Child Left Behind Act of 2001. (2001). En GovTrack.us (base de datos de lexislación federal). Recuperado o 8 de xuño de 2012 dende <http://www.govtrack.us/congress/bills/107/hr1>

60 Isto é, públicas (N. da T.)

Entrevista a Michael Apple

cer non repercuten directamente na economía. Como excepción, cumpriría considerar as grandes obras da literatura española, que conforman a literatura das clases dirixentes (certamente non a cultura nin as formas de arte da xente que está a chegar a España como terra de diáspora). Todo isto forma parte do paquete da dereita. Trátase dunha alianza con elementos neoconservadores, neoliberais e relixiosos que os neoliberais foron quen de crear dun xeito moi astuto. Polo tanto, para poder comprender as implicacións desta pregunta é preciso coñecer a taxonomía da dereita, o intelixentes que son as accións dos seus partidarios. Tamén debemos preguntarnos se as persoas están a ser tratadas coma monicreques ou se en verdade escoitan coidadosamente e están de acordo con isto, porque nos Estados Unidos moita xente de clase obreira escoita o goberno dicindo cousas como estas e responde [aplaudindo]: “Aplaudimos esta iniciativa, xa que está ben.” Porén a xente pobre, ou de cor⁶¹, ou á que se lle fixo algún dano, ou que está oprimida, non son monicreques. Eles e elas entenden que as cousas non están ben. Mais todo isto débese non só á astucia da dereita. Polo contrario, débese tamén ao fracaso parcial da esquerda en proporcionar propostas articuladas para contrarrestala. É certo que a esquerda está en parte forzada a adoptar unha postura defensiva. Eu entendo isto e apróboo nun noventa por cento. Aínda que se un edificio está ardendo e a dereita di: “Aquí está a rede protectora, esta é a súa aparencia”, e a esquerda simplemente se limita a criticar, entón os docentes e as nais e os pais pensan: “O edificio está en chamas, debo saltar pola fiestra”. A dereita entón anuncia: “Esta é a aparencia da rede: proporcionáremoslle escolas vocacionais”. Entón, a esquerda responde: “Hai que negociar iso, hai que facelo democraticamente”. Eu estou de acordo con facer iso, mais no entanto o edificio está ardendo e, se non temos propostas prácticas articuladas e factibles e o único que facemos é defender prácticas pasadas, case de seguro que fracasaremos. Polo tanto, a situación actual débese non só á astucia da dereita, senón tamén a algunhas das cousas que a esquerda debería ter feito para interromper isto.

En relación coa cultura da clase dominante, Galicia, como vostede sabe, ten unha cultura e unha lingua propias, mais —ao mesmo tempo— forma parte de España e de Europa, dúas entidades que dispoñen de políticas culturais máis potentes. Este feito sitúa Galicia nunha posición contraditoria tratando, por unha banda, de afirmar a súa singularidade e, pola outra, de identificarse con esas dúas superentidades políticas, sociais e culturais. Cre vostede que Galicia debería continuar loitando polo recoñecemento e respecto da súa diferenza e, polo tanto, continuar resistindo as tendencias asimilacionistas, ou debería pola contra optar por unha postura menos particularista?

Non podo imaxinar ningún intento realista en Galicia que non implique resistencia. Creo que iso é absolutamente central a calquera proxecto cultural ou de identidade. Mais creo que a palabra que vostede usou, “contraditoria”, está correctamente usada. Nunca lle pediría a un pobo que abandonase as súas loitas en defensa da singularidade do seu territorio, da súa nación. Con todo, o que estas palabras significan é materia de controversias.

Eu non vivo alá en Galicia, así que non quero actuar dun xeito arrogante. Mais creo que o que aprendín doutras nacións que levaron a cabo accións semellantes, e tamén de “nacións dentro doutras nacións”⁶², é que se trata dun proxecto dual que xamais poderá ser facilmente resolto. Trátase dunha tensión construtiva. Non é un problema, senón un dilema. Refírome ao xeito en que cada pobo defende as súas características, lingua, cultura... específicas; a súa esencia. Ao mesmo tempo, vivimos nun mundo cada vez máis global, onde McDonalds está por todas partes, e no que loitamos contra a globalización ao mesmo tempo que vivimos nela. Aquí é onde creo que Cataluña, o País Vasco e tamén Galicia teñen algo que ensinar ao resto do mundo. Trátase dun dilema que non só está a ser enfrontado pola “Gran España”—independentemente do xeito en que queiramos falar disto—. De novo, tomarei exemplo de amigos meus sobre como debo falar sobre este tema. Creo que non hai unha solución simple. Polo tanto, podo dar todo o meu apoio, tal e como fixen no pasado e seguirei a facer no futuro, mais creo que se trata de dilemas sen solución sinxela. As respostas son continxentes e dependentes de movementos concretos a nivel político, económi-

61 “People of color”, en inglés. No contexto estadounidense, este termo fai referencia a toda aquela persoa de raza diferente á branca (é dicir, a persoas afroamericanas, mais tamén latinas, nativas americanas, orientais, orixinarias de Asia Meridional, etc.) (N. da T.)

62 “Nations within nations”, en inglés (N. da T.)

Entrevista a Michael Apple

co e cultural. Esta é a razón pola que dixeran que aquí estas “nacións dentro doutras nacións” poden dar exemplo a todos nós sobre como pensar e actuar en relación a estes temas.

Agora ben, existen solucións prácticas? En *Democratic Schools* describíse unha escola chamada La Escuela Fratney. É unha escola bilingüe de dobre vía⁶³. Máis da metade do alumnado nela é falante de español. Mais non é sempre o mesmo español, xa que o alumnado provén de Guatemala, El Salvador, Colombia, México, Chile... Proveñen dos diferentes países de América Central e do Sur, non de España nin tampouco das nacións que existen dentro dela. Moitos deles tamén falan linguas indíxenas. É dicir, o español é a súa segunda lingua. Ante isto, o que a escola organizou é isto: durante un mes, todo o alumnado —sexa ou non hispanofalante— aprende en español, mentres que ao mes seguinte, en todas as materias, todos e cada un dos estudantes aprenden en inglés. Iso é moi interesante para min. A idea subxacente é que hai unha nación dentro da nosa nación que é bilingüe; debemos manter vivos a cultura, a literatura, os soños e os corpos, porque unha vez que se perden, desaparecen para sempre. Ao mesmo tempo, hai que preparar o alumnado para a vida económica e cultural que os agarda, ensinándolles a empregar as diferentes linguas. Aínda que o problema non é simplemente que algúns nenos e nenas non saiban inglés; o problema é que algúns outros non saben español. Non estou a dicir que esta sexa a solución para Galicia, mais si que é unha iniciativa levada a cabo nos Estados Unidos que tamén pode verse, por exemplo, nas escolas primarias das comunidades Māori, chamadas Kura Kaupapa Māori, onde a lingua estaba a perderse. A lingua Māori está a morrer en Nova Zelandia. Sabemos que, cando unha cultura e unha lingua están mortos, os pobos aos que pertencía tal patrimonio están tamén mortos en moitos sentidos. É así de simple. Están mortos. Por iso os activistas e educadores Māori comprometidos están a ensinar ao alumnado unicamente en Māori durante os primeiros catro ou cinco anos de escolarización, até o punto de que incluso aos estudantes Pākehā (a poboación branca dominante) lles ensinan tamén o Māori. As sensibilidades raciais arredor deste tema son realmente poderosas. E non hai garantía ningunha de que esta solución vaia ser satisfactoria en último termo. Mais é unha posibilidade. Hai variados intentos arredor do mundo que tratan de pór solución a estes dilemas.

Como pode manter a súa autonomía unha “nación dentro doutra nación”? Isto depende unha vez máis do desenvolvemento dun traballo cultural continuo e xeneralizado. Repito, non son quen para responder á cuestión de que debe facer Galicia. Podo proporcionar modelos do que outros países están a facer, e podo apoiar o papel líder dos meus amigos e amigas e camaradas do País Vasco —onde teño moi bos amigos—, de Cataluña e tamén de Galicia, que ensinan ao mundo como abordar esta cuestión. Gustaríame poder dicir algo máis a este respecto; porén, creo que teñen máis que dicir ca min as nacións que foron incorporadas á forza por parte de imperios emerxentes, que deben enfrontarse na actualidade a situacións que non son da súa elección. Non é posible volver atrás completamente, polo que é preciso defenderse. En caso contrario, a perda da propia identidade é a miúdo permanente.

Este feito testemuña a existencia dunha xerarquía cultural, non si?

Así é. Todas as nacións son resultado parcial de imperios, ben sexan lingüísticos, estéticos, militares ou económicos. A cuestión é: Existen aínda eses imperios? Que voces están a ser escoitadas? Como podemos desafiar constantemente esta situación? Na actualidade, o imperio é internacional. Isto fai as cousas máis difíciles se cabe. Por unha banda, existe unha longa historia de loitas contra imperios tanto interna como externamente. Esta é unha das razóns polas que me sinto sempre tan cómodo en España. Este país é parte desa tradición. Ser español ou ser galego é tamén ser debedor dunha historia de loitas arredor da lingua, a cultura, a música, a gastronomía, os corpos, as economías, as historias mesmas. Isto é o que significa formar parte dun proceso sempre cambiante de construción cultural que se asenta sobre intentos pasados e presentes de manter as culturas vivas, vibrantes e receptivas. Se alguén vos dixese: “Debedes crear unha alianza plena con España!”, eu consideraría abondo interesante, porque a historia da nación galega é en si a historia desa loita. Así que eu optaría por continuar gustosamente esa loita, que me parece ademais que é o que xa se está a facer.

⁶³ Con este termo, o entrevistado está a referirse ao feito de que La Escuela Fratney admite tanto alumnado anglofalante como alumnado hispanofalante e, ao longo dos diferentes cursos, todos rematan sendo bilingües en inglés e español (N. da T.)

Entrevista a Michael Apple

Está no certo; así é.

Movéndonos agora cara ao contexto europeo, e máis concretamente ao programa PISA da OCDE —o Programa Internacional para a Avaliación do Estudantado—, centrémonos na práctica das probas estandarizadas que está a triunfar por todo o mundo. Moitos expertos consideran que PISA é unha estratexia efectiva para influír nas políticas educativas dos Estados membros dun xeito positivo. Estas persoas afirman que a diagnose de competencias lingüísticas e de resolución de problemas científicos en contextos reais levada a cabo por PISA está aliñada cos principios dunha educación democrática. Ademais, consideran que o feito de que tal diagnose tome en consideración factores tales coma a clase social, o xénero e a raza á hora de contextualizar os resultados fai o citado programa aínda máis democrático se cabe.

Está vostede de acordo con estes expertos, ou cre pola contra que existe algún outro aspecto crítico que debería tomarse en consideración cando falamos do proxecto PISA?

En primeiro lugar, preciso indicar que non me opoño de raíz ao que son as probas estandarizadas. Estas probas poden dicirnos onde “fracasamos”, mais tamén é certo que en ningún caso nos poden dicir onde fracasou o alumnado. Tal e como dixo Benjamin Bloom hai xa trinta anos, o oitenta por cento dos contidos de todas as materias pode ser ensinado con efectividade ao oitenta por cento do alumnado, sempre e cando se dispoña dos medios, os axentes, o tempo e o diñeiro necesarios. Polo tanto, non estou oposto á idea das probas estandarizadas, incluso a pesar de que, en moitas nacións, os programas de avaliación estandarizada tivesen a súa orixe en movementos euxenéticos⁶⁴. É dicir, estas probas foron construídas expresa e abertamente para clasificar e seleccionar poboacións, ben sexan as probas de [Francis] Galton⁶⁵ ou ben a chegada do test de [Alfred] Binet⁶⁶ aos Estados Unidos. En efecto, as probas foron expresamente construídas de acordo con presupostos raciais e de clase social. Isto é innegable. Existen demasiadas evidencias empíricas e históricas para negar este feito.

Existe, polo tanto, un perigo que no ámbito da lóxica denominamos “falacia xenética”, segundo a cal se considera que calquera cousa que provén do campo da euxénese está esencialmente contaminada e non serve para outro uso máis que para clasificar e seleccionar persoas segundo a súa raza, xénero e clase social. Eu conto cun diploma en filosofía analítica e preocúpame esta falacia xenética. Mais a pesar diso son aínda escéptico en relación aos obxectivos que PISA di que pretende conseguir. En primeiro lugar, sabemos que moitas nacións manipularon as probas no seu propio beneficio. Por exemplo, aplicando o exame a un grupo selecto de estudantes, mentres que certos alumnos e alumnas quedan sen facelo. Nos Estados Unidos, cando as probas que forman parte destas comparacións internacionais ían ser administradas a estudantes en institutos de Texas e tamén noutros Estados, aqueles estudantes que previsiblemente obterían resultados baixos —en particular, estudantes afroamericanos e de fala hispana— foron extraoficialmente emprazados en clases sen perspectiva de se graduar, o que chamamos a vía GED (Diploma de Educación Xeral)⁶⁷, incluso malia a estaren nas mesmas aulas que o resto do alumnado. Xa que logo, este alumnado non fixo as probas, para que así os nosos resultados nacionais fosen máis favorables. Noutras palabras, estafamos o sistema. Sei que en China, un país que conta con resultados moi positivos en Matemáticas e Ciencias na área de Shanghai, algunhas escolas realizan as probas convenientemente, mentres que outras non informan de xeito tan regular sobre os seus resultados. Por riba, moitas das probas que se están a administrar non foron construídas con fins comparativos. Teño falado con xente en Europa involucrada en PISA que está aterrorizada por este tipo de cousas; están horrorizados co tipo e a calidade das probas que se están a desenvolver. É dicir, non é que a xente que está directamente involucrada no sistema avaliador, que é xente tecnicamente intelixente, non entenda que algúns dos

⁶⁴ De acordo co Dicionario da Real Academia Galega, a euxénese consiste na “aplicación dos coñecementos sobre xenética para o perfeccionamento da raza humana.” Recuperado o 8 de xuño de 2012 dende <http://www.realacademiagallega.org/diccionario/#searchNoun.do?nounTitle=euxenese>

⁶⁵ Sir Francis Galton (1822-1911) foi un antropólogo, xeógrafo e estadista inglés que fundou o eido da psicometría, a ciencia que estuda as noutoras chamadas facultades mentais, a raíz do seu interese pola euxénese. Galton era sobriño de Charles Darwin e levou o seu concepto clave da selección das especies ao terreo social (N. da T.)

⁶⁶ Alfred Binet (1857-1911) foi un psicólogo francés coñecido por ser o creador do primeiro test de intelixencia co fin de identificar estudantes que precisaban unha axuda particular para dominar o currículo escolar (N. da T.)

⁶⁷ *General Education Diploma*, en inglés (N. da T.)

Entrevista a Michael Apple

seus resultados non son moi fiables, é que eles mesmos cren que o proceso enteiro é de mala calidade.

Teño ademais outras preocupacións. Estamos nun tempo de crise económica. Desconfío da linguaxe empregada en relación con este tema. Do mesmo xeito que en España, onde os recortes orzamentarios e a privatización requiren o uso dunha linguaxe máis lixeira para así ocultar o que está pasando, moitos gobernos están a afrontar unha crise económica e ideolóxica de grandes dimensións, e estas probas están a ser usadas á súa vez con fins ideolóxicos. Nos Estados Unidos, as probas estanse usando para dicir constantemente: “As escolas públicas son un “fracaso”. Debemos aumentar a mercantilización do ensino para así elevar os resultados”. De xeito semellante, paréceme que as probas PISA e o proceso de avaliación no que tales probas se encadran se basean nun argumento semellante: “As escolas públicas son un fracaso, o control estatal destas escolas e do financiamento público é tamén nefasto. Agora podemos documentalalo”. Podes adiviñar o que isto significa para as disciplinas estéticas. Ao centrarse só naquilo que ao parecer é “coñecemento economicamente rendible”, créase una xerarquía do coñecemento que destrúe formas valiosas de entender o mundo e garante que a actual xerarquía económica se reproduza. Nun dos meus libros, *Education and Power*⁶⁸, que está ademais traducido ao castelán, chamo a este tipo de coñecemento “coñecemento técnico administrativo” e demostro como tal coñecemento recrea xerarquías tanto de coñecemento como de persoas en relación coa clase social, a raza e o xénero.

Moita xente di que debemos considerar Finlandia e Singapur como modelos a seguir. Reparemos, polo tanto, en Finlandia, un país que obtén consistentemente uns dos resultados máis altos nas probas PISA. A poboación minorizada de Finlandia é moi reducida, e o país ten ademais un corpo sindical claramente poderoso. Resulta, pois, interesante o feito de que os resultados de PISA se teñan usado en moitas nacións para atacar os sindicatos de profesorado, cando Finlandia é unha das nacións con máis sindicatos do mundo enteiro. Do mesmo xeito, a avaliación docente alá é rigorosa e útil; non é usada para atacar o profesorado. Por último, a diferenza media entre estudantes que proveñen de familias ricas e pobres é unha das máis pequenas. Xa que logo, se queremos usar Finlandia como modelo para España, a raíz dos seus altos resultados nas probas estandarizadas, eu diría: “En efecto, úseno, sempre e cando fagan tamén o seguinte: páguenlle aos seus e ás súas docentes uns salarios ben altos, reduzan o número de estudantes por aula, proporcionen máis axudas e reforzos ao profesorado, tomen en serio todas e cada unha das materias escolares, promovan a organización do profesorado a través de sindicatos e proporcionen máis poder a estas entidades”. Non vexo eu ao goberno español facendo isto, como tampouco vexo ao goberno francés, nin ao grego, nin tampouco ao inglés. Si vexo, pola contra, o goberno finlandés facendo tal cousa.

Fixémonos agora en Singapur. Singapur non é un Estado democrático. Pola contra, ten un goberno bastante controlador e ás veces incluso represivo. Ademais, Singapur impón un currículo centralista. Esta é a outra cara do fenómeno da que ninguén fala: a política do coñecemento. Por último, este país posúe un sistema fundamentalmente clasista e baseado nunha xerarquía étnica.

España é un experimento. A cuestión é: *En que concretamente?* O significado de ser español vai cambiando ao longo do tempo, a raíz da xente que se incorpora ao país procedente, por exemplo, de Romanía e de África —onde o imperio español está volvendo ao fogar...—. Todo isto está pasando agora mesmo. España é, pois, un experimento. Os resultados de PISA reducen este experimento. Fan que sexa máis difícil continuar, a raíz das políticas que din: “Non podemos ocultar máis “fracasos”. Hai un amplo rango de materias que imos avaliar, e usaremos isto para democratizar o sistema”. Non teño evidencia ningunha de que este sexa o uso fundamental dos resultados de PISA, mais non creo que sexa imposible empregar o fenómeno PISA de xeito máis democrático. Gustaríame ver tal experimento. Aínda que tamén é certo que, cada vez máis, “o rabo das probas estandarizadas a nivel internacional acaba por mover o corpo do can a nivel nacional”. Isto é similar ao que acontece nos Estados Unidos con *Race To The Top*⁶⁹. Esta normativa exacerba o nacionalismo nun momento en que tal ideoloxía é case que unha infección, con discursos como este: “Os inmigrantes son un problema; o seu coñecemento constitúe unha forma de polución”.

68 Apple, M.W. (2012). *Education and Power* (3rd Ed.). New York, NY: Routledge. [Traducido ao castelán como: Apple, M.W. (1987). *Educación y poder*. Barcelona: Paidós Ibérica.]

69 [Carreira Cara A Cima] S. 844--112th Congress: Race to the Top Act of 2011. (2011). En GovTrack.us (base de datos de lexislación federal). Recuperado o 1 de xuño de 2012 dende <http://www.govtrack.us/congress/bills/112/s844>

Entrevista a Michael Apple

Así que, cada vez máis, de feito, o que conta como currículo español vólvese internacional. O coñecemento considerado clave é aquel que precisa a economía internacional. Creo que deberíamos estar profundamente preocupados por isto. Poden empregarse as probas estandarizadas con propósitos democráticos? Dende logo que si! Están sendo empregadas dese xeito? En grande medida non. Deberíamos tratar de desfacernos delas dunha vez e por todas? Non creo que isto sexa posible. Creo que esa batalla témola perdida. Así que a cuestión é: Cal é a loita actual en relación co uso de probas estandarizadas? Que comparacións son máis lexítimas? Quen debería estar implicado en demandar unha maior autonomía cultural? Como se trata a violencia simbólica que está aparelada á idea dun currículo nacional imposto dende fóra? Todas estas cuestións deben ser consideradas. Na medida en que as probas fan máis difícil que estas conversas ocorran, están a exercer un certo grao de violencia simbólica. Creo que estamos lexitimados a sentir preocupación cara a este feito.

